

**“HUQUQ NORMALARI: TUSHUNCHASI, TUZILISHI VA JAMIYAT
HAYOTIDAGI AHAMIYATI”**

Oblaberdiyev Islomjon Keldiyor o‘g‘li

*O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya Vazirligi huzuridagi
Bojxona qo‘mitasining Bojxona instituti, Yurisprudensiya yo‘nalishi 1-bosqich kursanti*

Annotatsiya

Ushbu maqolada huquq normalarining mohiyati, ularning jamiyat hayotidagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Huquq normalarining belgilari, tuzilishi hamda turlari yoritilib, ularning davlat va jamiyat boshqaruvidagi o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, huquq normalarining konstitutsiyaviy asoslari hamda amaliy qo‘llanilishi misollar asosida izohlanadi. Tadqiqot natijasida huquq normalari huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim omili ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: *huquq normasi, gipoteza, dispozitsiya, sanksiya, huquqiy davlat, qonun ustuvorligi, normativ-huquqiy hujjat, konstitutsiya, huquq tizimi.*

Аннотация

В данной статье анализируется сущность правовых норм и их роль в жизни общества. Освещаются признаки, структура и виды правовых норм, а также их значение в государственном управлении. Отдельное внимание уделяется конституционным основам правовых норм и их практическому применению. Делается вывод о том, что правовые нормы являются важным фактором формирования правового государства и гражданского общества.

Ключевые слова: *правовая норма, гипотеза, диспозиция, санкция, правовое государство, верховенство закона, нормативно-правовой акт, конституция, система права.*

Annotation

This article analyzes the essence of legal norms and their role in social life. It highlights the features, structure, and types of legal norms, as well as their importance in state governance. Special attention is paid to the constitutional foundations of legal norms and their practical application. The study concludes that legal norms are a key factor in building a rule-of-law state and civil society.

Keywords: *legal norm, hypothesis, disposition, sanction, rule of law, normative legal act, constitution, legal system.*

Kirish

Huquq normalari jamiyat hayotini tartibga soluvchi asosiy ijtimoiy me’yorlardan biri hisoblanadi. Har qanday davlatning huquq tizimi aynan huquq normalari orqali shakllanadi va amal qiladi. Huquq normalari insonlarning xulq-atvorini belgilaydi, huquq va majburiyatlarini aniqlaydi hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi.

O‘zbekiston Respublikasida huquq normalarining asosiy manbai – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hisoblanadi. Konstitutsiya davlatning asosiy qonuni sifatida huquq tizimining poydevorini yaratadi va barcha normativ-huquqiy hujjatlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi – huquq normalarining nazariy asoslarini yoritish, ularning tuzilishi va turlarini tahlil qilish hamda jamiyat hayotidagi ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Asosiy qism

Huquq normalari jamiyat hayotini tartibga soluvchi eng muhim ijtimoiy me’yorlardan biri hisoblanadi. Davlat va huquqning paydo bo‘lishi bilan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish zarurati yanada kuchaydi. Huquq normalari davlat tomonidan o‘rnatiladigan yoki tasdiqlanadigan, umummajburiy xulq-atvor qoidalari bo‘lib, ular ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan[1].

Huquq normalari boshqa ijtimoiy me’yorlardan o‘zining davlat tomonidan kafolatlanishi va majburlov kuchi bilan ta’minlanishi bilan farqlanadi. Agar huquq normasi buzilsa, davlat tomonidan javobgarlik chorasi qo‘llaniladi. Bu esa huquqning tartibga solish funksiyasini ta’minlaydi.

O‘zbekiston Respublikasida huquq normalarining asosiy manbai – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hisoblanadi. Konstitutsiya davlatning asosiy qonuni bo‘lib, unda inson huquq va erkinliklari, davlat hokimiyati organlarining vakolatlari hamda jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatlarning asosiy prinsiplari belgilangan. Huquq normalari jamiyat barqarorligini ta’minlash, adolatni qaror toptirish hamda fuqarolarning huquqiy himoyasini kafolatlashga xizmat qiladi.

Gipoteza – norma amal qiladigan sharoitni belgilaydi.

Dispozitsiya – huquq subyektining xulq-atvor qoidalarini ko‘rsatadi.

Sanksiya – norma buzilganda qo‘llaniladigan javobgarlik choralari belgilaydi.

Masalan, jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan jazo choralari qo‘llash tartibi O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida mustahkamlangan.

Ayrim normalarda uchala element to‘liq ifodalanmasligi mumkin. Masalan, konstitutsiyaviy normalarda ko‘pincha faqat dispozitsiya mavjud bo‘ladi, sanksiya esa boshqa normativ hujjatlarda belgilanishi mumkin.[2]

Huquq normasining ushbu tarkibiy qismlari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, huquqiy tartibni ta‘minlash mexanizmini shakllantiradi. Huquq normalari mazmuniga ko‘ra majbur qiluvchi, ta‘qiqlovchi va ruxsat beruvchi normalarga bo‘linadi.

– Majbur qiluvchi normalar – muayyan harakatni bajarishni talab qiladi.

– Ta‘qiqlovchi normalar – muayyan harakatni sodir etishni man etadi.

– Ruxsat beruvchi normalar – shaxsga muayyan huquqni amalga oshirish imkonini beradi.[3]

Huquq normalari huquq sohalariga ko‘ra ham tasniflanadi: konstitutsiyaviy, fuqarolik, ma‘muriy va jinoyat huquqi normalari. Har bir soha o‘ziga xos tartibga solish predmetiga ega. Masalan, fuqarolik huquqi normalari mulkiy munosabatlarni tartibga solsa, jinoyat huquqi normalari ijtimoiy xavfli qilmishlar va ular uchun javobgarlikni belgilaydi.

Huquq normalari vaqt, makon va shaxs doirasida amal qiladi. Ular rasmiy e‘lon qilinganidan so‘ng kuchga kiradi va bekor qilinmaguncha amal qiladi. Normativ-huquqiy hujjatlarning rasmiy e‘lon qilinishi va aholiga yetkazilishi muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasida qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan yuritiladigan milliy huquqiy portalda e‘lon qilinadi[5].

Huquq normalari qonun ustuvorligini ta‘minlaydi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini kafolatlaydi hamda davlat organlari faoliyatini huquqiy asosda tartibga soladi. Huquqiy davlat barpo etish jarayonida huquq normalariga rioya etilishi jamiyat taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi. Shunday qilib, huquq normalari jamiyatning barqaror rivojlanishi, ijtimoiy adolat va huquqiy tartibni ta‘minlashning asosiy vositasidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, huquq normalari huquq tizimining asosiy elementi bo‘lib, jamiyat hayotini tartibga solishda muhim o‘rin tutadi. Ular davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni muvozanatlashtiradi, shaxs huquqlarini himoya qiladi hamda ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlaydi. Huquq normalarini bilish va ularga amal qilish – huquqiy davlat barpo etishning eng muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. (Yangi tahrir).

2. Toshkent davlat yuridik universiteti elektron kutubxonasi materiallari. – www.tsul.uz

3. Davlat va huquq nazariyasi: Darslik / Mas‘ul muharrir – yuridik fanlari doktori. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2022.

4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi rasmiy sayti. – www.parliament.uz
5. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy huquqiy portali. – www.lex.uz